

Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü

The Role Of Turkish Women's Political Culture

Arzu TERZİ*

Özet:

Bu çalışmada, genel hatlarıyla İslâmiyet'ten önceki devirlerden Osmanlı Devletinin sonuna kadar uzanan geniş zaman diliminde Türk siyaset kültüründe önemli bir konuma sahip olan kadınların, devlet idaresindeki etkileri örneklemelerle ele alınacaktır. Araştırmaya İslamiyet Öncesi Türk devletlerinden başlayarak, İslamiyet Dönemi Türk devletleri de incelenmiş ve örnekler verilerek çıkarımlar yapılmıştır. Türk siyaset kültüründe kadınların etkisi ve bu etkinin derecesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu devletlerden bazılarında kadınların zaman zaman siyasete yön verme derecesinde etkilerinin olduğu da açıkça görülmüş ve detaylarıyla anlatılmıştır. Ayrıca Türk devletlerinde kadınların etkisi anlatılırken, kadın erkek eşitliğinin sadece devlet siyasetinde değil halk tabakaları arasında da var olduğunu göstermektedir. Osmanlı'da da kadınların son derece etkin olduğu ve sosyal hayatın içinde olduğu hatta seferlere çıkıp savaşlara katılması kadınların devlet ve siyasetten ayrı düşünülmediğinin de bir göstergesi olmuştur.

Anahtar kelimeler: *Türk siyaseti, siyaset, kadın, kültür, rol*

Abstract:

In this study, previous periods of the Ottoman Empire until the end of Islam in general time period ranging from women who have an important position in the Turkish political culture, state-run effects will be discussed with sampling. Pre-Islamic Turkish states, starting the study, inferences using examples of Islamic Period Turkish states and were also examined. Influence of women in Turkish

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

political culture and the degree of this effect were put forward. Degree in politics from time to time gives direction to this effect states that some women also clearly seen and described in detail. In addition, the effect of the Turkish women to describe states, the state policy of gender equality not only among the public that there are layers. And social life of women in the Ottoman Empire was extremely active in the women's participation in wars or even out of state and politics separate expeditions of suspected to be was a sign of.

Key words: *Turkish politics, politics, women, culture, role*

İslâm Öncesi Türk devletlerinde hakanların eşi veya annesi olan hatunlar devlet işlerinde söz sahibiydiler ve protokolde yerleri vardı. Aralarında Met'e'nin eşi gibi devlet siyasetine yön verenler bulunduğu gibi, naibe olarak devleti idare edenler, hatta devlet başkanlığı yapanlar da mevcuttu. Bunun örneklerini Göktürk, Uygur, Sabar ve Oğuzlar'da görmek mümkündür. Göktürk ve Uygurlar'da emir-nâmelerin Kağan ve Hâtun adına müştereken imzâ edilmesi, Kağanın eşinin yahut annesinin savaş sırasında halkın arasında çıkan ihtilaflara ve dâvâlara bakarak suçluları cezalandırması bunun açık bir delilidir. Ayrı sarayları bulunan Hatunlar umumiyetle devlet meclislerine katılırlar, bazen elçileri ayrıca kabul ederlerdi¹. Örneklendirme yapılacak olursa Avrupa Hun İmparatorlarından Bleda'nın eşi kocasının ölümünden sonra yaşadığı köyün sahibesi ve idarecisi olarak bırakılmıştı. Hun ülkesine gelen elçiler Attila ile birlikte eşi Arıg-han'a da hediyeler getirmekte ve Arıg-han elçileri kabul ederek devlet meselelerini görüşmekteydi². Bir başka örnek de Sabarlar'dan verilebilir. Sabarların hükümdarı Balak'tan sonra yerine geçen hanımı Boğarık, savaşçılığı ve idareciliği ile meşhur bir Türk kraliçesiydi. Yüz bin kişilik Sabar ordusuna kumanda eden Boğarık'ın Bizans imparatoru I. Justinianos'u dize getirdiği dönemin kaynaklarında zikredilir³.

İncelenen dönemde zaman zaman siyasete yön verenler de olmuştur. Mesela, II. GökTürk Devleti'nde Bilge Kagan'ın ölümünden sonra tahta çıkan oğullarından Bilge Kutlug Kagan'ın yaşça küçüklüğü sebebiyle hükümrana muktedir olamaması, annesi Po-fu Hatun'un devlet işlerine fazlaca müdahale etmesine yol açmıştır. Aynı zamanda ünlü vezir Tonyukuk'un kızı da olan Po-fu Hatun vezirlerden Yü-ssu Tarkan ile işbirliği yapmış ve devlet idaresini tam manasıyla kontrollerine almayı hedeflemiştir⁴.

İslamiyet öncesinde Türklerde devlet yönetiminde erkek-kadın arasındaki eşitlik halk tabakalarında da görülmektedir. Asya Hunları'ndan beri kadınların ata binip ok attığı, güreş gibi sporlar yaptığı, hatta savaşlara katıldığı bilinmektedir.

1 Bkz. İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, Ötüken yay., İstanbul 2007, s. 269-270.

2 Ali Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmparatorluğu, TTK.yay., Ankara 2001, s. 151.

3 Kafesoğlu, a.g.e., s. 159.

4 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Taşağıl, Göktürkler III, TTK yay., Ankara 2004, s. 56-57.

İslâm, Türk dünyasının güneybatı sınırlarından başlayıp, en doğuya kadar, VIII. ve

XV. yüzyıllar arasında yayılarak Türklerin başlıca dini olurken, hükümdar eşlerinin yani “terken”lerin imtiyazlarına son verilmedi. Türklerde Terken unvanı hanım yöneticiler yani sultanın eşi için kullanılırdı ki, aşağıda da sık sık farklı Türk devletlerinde bu unvanla ismi anılan hanımların bahsi geçecektir. Abbasi halifesi el-Mutasım’ın Türk eşi ve bir sonraki halife el-Mütevekkil’in Annesi Türk Asıllı Şuca Hatun ve yaşı küçük Halife el-Muktedir’in yerine devleti idare eden **Hanım Sultan** veya **Ümmül Muktedir** adıyla anılan yine Türk asıllı Şağab Hatun Abbasi-ler döneminin siyasete yön veren iki Türk Kadınıdır⁵.

X. asrın başında, devrin iki Türk devletinden biri olan Karahanlılar İslâm’ı kabul ederek ilk büyük İslâmî Türk medeniyetinin kurucusu oldular. Bu sülâlenin kızları “terken” ünvanının asli sahibi sayılırdı. Karahanlılar’da Terkenlerin kendi maiyeti, dîvanı ve ordusu bulunurdu⁶.

Selçuklular ve Harzemşahlar döneminde de terkenler siyâsi-askerî hareketlerde etkin konumdaydı. Selçuklularda hatunlardan bazıları sarayda sultanın yanında değil geçici veya devamlı olarak bir başka şehirde ikamet ederdi. Sultanla birlikte sarayda otursun veya oturmasın hatunun emrinde küçük çapta bir idarî ve askerî teşkilât, kendi hazinedarı tarafından yönetilen bir hazine, özel vezir ve diğer görevliler bulunurdu. Mesela Tuğrul Bey’in eşi Altuncan Hatun hükümdarın yokluğunda yapılan bir hücumu kendi ordusu ile durdurmuştu. Nitekim Tuğrul Bey, Hemedan’da üvey kardeşi İbrahim Yinal tarafından kuşatılınca zevcesi Altuncan Hatun’un, emrindeki Oğuzlar’la Bağdat’tan kocasının yardımına gittiği bilinmektedir⁷. Devlet menfaatlerini son derece üstün tutan Altuncan Hatun’un ölüm döşesinde Tuğrul Bey’e devletin güçlenmesi için Abbasi Halifesi’nin kızı ile evlenmesi konusundaki ısrarı zikredilmeye değer bir husustur. Alparslan’ın kız kardeşi Gevher Hatun’un, kocası Erbasgan’ı kurtarmak için Yabgulu Türkmenleri’ni etrafında toplayarak harekete geçtiği bilinir. Melikşah’ın zevcesi Türkan Hatun da (Hâtûn el-Celâliyye) devlet idaresinin hemen her sahasında nüfuz sahibidir. Devrin ünlü veziri Nizamülmülk’ün meşhur eseri *Siyasetnamesi*’ndeki kadınların siyasetten uzak tutulmasına dair kısımları⁸ şüphesiz Türkan Hatun’la yaşadığı siyâsi mücadeleden kaynaklanmış olmalıdır. Türkan Hatun gerek eşi Melikşah döneminde iktidarda söz sahipliği, gerekse Melikşah’ın ölümden sonra henüz beş yaşındaki oğlunu tahta geçirmek ve iktidarda kalmak için yaptığı girişimler Selçuklular tarihinde önem-

5 Gerek Şuca Hatun gerekse Şağab Hatun’un hayatı ve siyâsi faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı, Mukaddes Çevreler ve Eski Hilafet Ülkelerinde Türk Hatunları, Konya 1995, s. 92-110; 164-246.

6 Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK. yay., Ankara 2002.

7 Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2011, s. 246.

8 Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, Çeviren: Nurettin Bayburtlugil, Dergâh yay., İstanbul 1998, s. 246-47.

li bir yer tutar⁹. Nitekim daha Melikşah'ın sağlığında Türkan Hatun Turanşah'ın elinde bulunan Fars'a hakim olmak istemiş ve ve Sultan Melikşah'ın emirlerinden Üner'i bir ordu ile İsfahandan Fars'a doğru yola çıkarmıştır¹⁰. Melikşah'ın ölümünden sonra oğlu Mahmud'u tahta çıkaran Türkan Hatun'un özellikle oğlu ve kendisinin en önemli rakibi Berkyaruk'la olan iktidar mücadelesi oğlu Mahmud'un 13 Ekim 1094'teki vefatına kadar devam etmiştir¹¹. Yine Melikşah'ın eşlerinden Zübeyde Hatun, oğlu Berkyaruk'un tahtta geçmesi için mücadele ederek Selçuklu siyasetinde rol oynamış ve Berkyaruk'un veziri Müeyyid el-Mülk'ün azledilmesinde etkili olmuştur¹².

Kirman Selçuklularından Melik Arslan-şah'ın hanımı Zeytun Hatun'un da çok akıllı ve seçkin bir kadın olduğunu, Kirmanda birçok, imar faaliyetlerinde bulunduğunu ve eşinin üzerinde nüfuz sahibi olarak iktidarı da yönlendirdiğini, hatta oğlunu veliaht ilan ettirdiğini dönemin kaynakları zikreder¹³.

Harezşahlar devrinde Sultan Tekiş'in eşi Bozkır Türk prenseslerinden Terken Hatun gerek kocası gerekse oğlu Kutbeddin Muhammed döneminde devletin idaresi ve siyasetinde hemen hemen Harezşah'la aynı derecedeydi. Bazı durumlarda oğlunun verdiği emirleri dahi bozan Terken Hatun'un ileri gelen devlet adamlarından oluşan yedi kişilik bir İnşa divanı vardı. Bu dönemde Terken Hatun'un **Hüdâvend-i Cihân** yani dünyanın sahibi lakabını taşıması, oğlu gibi kendisinin de bir hükümdarlık alâmeti olan tuğrasının bulunması iktidar ortaklığının bir göstergesiydi¹⁴.

Salgurlu atabeglerinde oğlunun naibi olarak hüküm süren Bibi Terken Hatun ile Selçukşah'ın ölümünden sonra Salgurlu tahtına geçen II. Sağ'ın kızı ve atabeglerin sonuncusu Âbiş Hatun siyasî faaliyetleriyle ünlenen hatunlardır¹⁵. Delhi Sultanlarından İltutmuş'un ölmeden önce oğullarının eğlenceye düşkünlüğü ve beceriksizliğini anlayarak çok istidatlı kızı Raziyye'yi veliaht tayin etmesi dikkat çekicidir. 1250'de Mısır'da Eyyübi hükümdarı ilan edilen, Melik Salih Necmüddin'in zevcesi ve Eyyübi Prensesi olan Türk asıllı Şecerüddür'ün, kadın olmasından dolayı Abbasi Halifesi tarafından hükümdarlığının tanınmamış olduğundan saltanattan hal' edilmesi Türk Tarihinin ilgi çekici olaylarından biridir. Şecereddür bir saltanat alâmeti olarak kendi adına sikke bastırılmış ve bu sikkede Abbasi Halifesinin ismi yer almıştır¹⁶.

9 Bu hususta tafsilat için bkz. *Anadolu Selçukluları Tarihi III*, Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 8-11; Zekeriya Kitapçı, *Türk ve Selçuklu Hatunları*, Konya 2008, s. 280-291.

10 Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, TTK. yay., Ankara 1989, s. 49.

11 Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK., yay., Ankara 1990, s. 9.

12 Merçil, *Selçuklularda Saray Teşkilatı*, s. 246.

13 erçil *Kirman Selçukluları*, s. 63.

14 İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar İmparatorluğu*, s. 170-172; 208-210.

15 Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 208-209; ayrıca bkz. *Fars Atabegleri Salgurlular*, Ankara 1975.

16 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK., yay., Ankara 1984, s. 304n

Anadolu Selçuklularında da I. Kılıçarslan'ın Hanımı Ayşe Hatun, II. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Hatun ve II. Gıyâseddin Keyhusrev'in hanımı Gürcü Hatun gibi nüfuzlu hatunlar vardır. Mesela Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un Konya'yı kuşattığı sırada Sultan Mesud ordusuyla şehir dışında savunma yapmış, buna karşın şehrin kalesini ve surlarını savunma görevini ise hanımına bırakmıştır¹⁷.

Azerbaycan Atabegliği'nden İnanç Hatun ve ve Melike Hatun'un, Zengiler'de ise Safvetülmülk Zümrüd Hatun'un, oynadıkları faal siyasi roller önemlidir. Danişmendliler'de Bizans imparatoruna karşı Çankırı'yı müdafaa eden valinin ölümü üzerine şehri müdafaa görevini karısının devralması mühim bir örnektir. Saltuklularda İzzeddin Saltuk'un kızı Mama Hatun ise Saltuklu Beyliğinin başında hüküm süren beylerin yedincisidir¹⁸.

Diğer Türk Devletlerinde olduğu gibi Eratnalılarda da hükümdar eşlerinin önemli vazifeleri ifa ettikleri görülmüştür. Bu cümleden Eratna'nın Celayirli Şeyh Hasan'ın akrabası olan eşi Toğa Hatun Kayseri'de devlet sarayında şehri kocası adına idare ettiğini ve kendisini güler yüzle karşıladığını, İbn-i Batuta seyahatnamesinde nakletmiştir¹⁹.

Dulkadir Beyi Nasreddin Mehmed Bey, Kayserinin kendi idaresinde kalması ve oğlunun saliverilmesi hususunda Sultan Baybars'ı ikna etmek için zevcesi Hatice Hatun'u Kahire'ye göndermişti. Hatice Hatun kocasının itaat teminatı olarak Kayseri'nin anahtarlarını sultana takdim ettiği gibi, şehrin senelik vergisinin de gönderileceğini vaat etmiştir. Memluk Sultanı Barsbay'ın büyük bir nezaketle Hatice Hatun'un bütün isteklerini yerine getirdiği bilinmektedir²⁰.

Buna göre Türklerin; İslâmî devirde yeni kültürlerle etkileşimleri söz konusu olsa da millî özelliklerini korudukları görülmektedir. İslâmî ilk devirlerden, Osmanlı'nın kuruluşuna değin toplumda kadınlar hayatın bütün alanlarında görülmekle kalmamış, erkeklerle sefere çıkıp savaşa katılmıştır. Osmanlı'nın kuruluşunun hemen öncesine denk düşen devrede Anadolu'da faaliyet gösteren bir kadın örgütü, kuruluş dönemi Anadolu ve Türk toplumsal kültüründe, kadının konumu hakkında bize bilgiler verir. Bu örgütten ilk kez bahseden kişi meşhur tarihçi Aşıkpaşazâde'dir. Anadolu'da mevcut olan gaziler, abdallar, ahilerden oluşan gurubun dördüncüsünü oluşturan ve Bâciyân-ı Rûm adını alan bu kadın örgütü ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahî Evren'in eşi Fatma Bacı önderliğinde, kurulmuştur ve Ahilik teşkilatının bir koludur. Bacılar bir yandan Anadolu'da dokumacılığın gelişmesinde katkıda bulunurlarken, diğer yandan aynı teşkilatın üyelerinin silahlarıyla askerî faaliyetlere katıldığı da bilinmektedir²¹. Nitekim Osmanlı'nın

17 Tafsilat için bkz. Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK. yay., s. 123-124.

18 Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 283-284.

19 Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, TTK. yay., Ankara 2000, s. 142-143.

20 Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 49.

21 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum (Anadolu Bacıları*

kuruluşunda da rol oynayan ve din büyüğü tarafından bizzat organize edilen bu örgüt bize Türk din adamlarının kadın konusundaki yorumunu, hem de Türklerin, dinin kadın konusundaki emirlerini anlayış ve yaşayış tarzını göstermektedir. Bu örgütün faaliyetlerine bakıldığında; kadının sosyal alana yönlendirildiği görülmür. Aslında bu uygulama kültürel bir miras olarak Osmanlı'ya da ulaşmıştır. İbn Haldun'un nazariyesine uygun olarak, mülkün kurulduğu ilk dönemde toplum katmanlarında çok belirgin bir ayrışma yoktur. Sultan eşleriyle ilgili yazılanlar, aynı zamanda toplumdaki diğer kadınların da durumunu yansıtmaktadır. Sultan "Hâatun"ları toplumdan irtibatları kesik olarak saraylarda yaşayan kimseler değildi. Kocaları gibi onlar da sosyo-politik hayatın aktif özneleriydi. Nitekim İbn Battuta eserinde, İznik şehrinin yöneticisi olarak Nilüfer Hatun'un adını verir. Kendisini ziyarete gelen İbn Battuta'ya ikram ve iltifatta bulunan Nilüfer Hâatun, olgunluğu ve dindarlığı ile temâyüz eden bir kadındır²². I. Murad'ın kızı Melek Hatun, veya Selçuk Hatun ilk dönem Osmanlı siyasetinde rol alır. Sonraki dönemlere bakıldığında Kanuni dönemi ve sonrasında Hürrem²³ veya Mihrimah ve Esmâ Sultanlar gibi padişahın hanım veya kızlarının siyasette etkileri tartışılmazdır²⁴. Özellikle valide sultanların "*mehd-i ulyayı saltanat*" sıfatıyla XVI. yüzyıl ortaları ve XVII. yüzyıl boyunca dönem dönem Osmanlı siyasetine yön verdikleri küçük yaştaki oğullarına naiblik yaptıkları bilinmektedir²⁵. Aynı Nizamülmülk gibi, bu dönemin de siyasetinden menfi yönde etkilenen ilim adamları kadınların siyasete katılmalarını eleştiren eserler kaleme almışlardır. Mahpeyker Kösem Sultan, Safiye Sultan, Hatice Turhan Sultan aynı dönemin en çok bilinen simalarından birkaçıdır²⁶. XIX. yüzyılda ise Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan, Sultan Abdülmecid'in İstanbul'da olmadığı zamanlarda devlet işleriyle uğraştığı, birçok meselede oğluna yol gösterdiği, daha dikkat çekicisiyse kendi vakıflarının katkısıyla İstanbul'da bürokrat yetiştirecek bir okul inşa ettirdiği Osmanlı arşiv vesikalarından tespit edilmektedir. Diğer taraftan halkın dilek ve şikâyetlerini Sultan Abdülaziz yerine annesi Pertevniyal Valide Sultan'a sunmaları validenin iktidarını göstermesi bakımından kayda değerdir. V. Murad'ın tahta çıkması, kısa saltanatı

Teşkilatı), Nüve Kültür Merkezi, Konya 2007.

22 *İbn-i Battuta Seyahatnâmesi*, I-II cilt, Yapı Kredi yay., İstanbul 2010.

23 Tayyip Gökbilgin, "Hürrem Sultan", *İslam Ansiklopedisi*, V/2, s. 593-596; Cahit Baltacı, "Hürrem Sultan", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 18, s. 498-500.

24 Osmanlı Devletinde Hükümlerlik ve Kadınlar için bkz. Leslie Pierce, *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğunda Hükümlerlik ve Kadınlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 1996.

25 Osmanlı Devletinin kuruluşundan IV. Mehmed'in ölümüne kadar geçen sürede Osmanlı siyasetinde etkili olan kadınlar hakkında bilgi için bkz. Ahmed Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, Yayına Hazırlayan: İbrahim Delioğlu, Yücel Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2011. Osmanlı Padişahlarının anneleri, hanımları ve kızlarının hayatları hakkında bkz. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1992; Uluçay, *Harem*, Ankara 2001; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK. yay., Ankara 1984, s. 146-166.

26 M. Cavid Baysun Baysun, "Kösem Sultan", *İslam Ansiklopedisi*, VI, s. 915-923; Mücteba İlgürel, "Kösem Sultan", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 26, s. 273-275, Lucienne Thys-Şenocak, *Hatice Turhan Sultan - Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

ve tekrar padişahlık makamına getirilmesi mücadelesinde annesi Şevki-efsâr Valide Sultan'ın son derece önemli etkinliği mevcuttur²⁷.

Buraya kadar genel hatlarıyla yaptığımız örneklemelerle Türk Siyaset kültüründe rol alan kadınlar hakkında bir fikir oluşturmaya çalıştık. Kuşkusuz bu çalışma bir başlangıçtır ve tarihimiz boyunca örneklemelerin çoğaltılarak geniş çaplı bir çalışma olabileceği de aşikârdır. Netice itibariyle bütün bu adı geçen hanımların şu tek bir ortak noktada buluşması oldukça mühimdir: Anadolu'daki en eski hastanelerden birinin kurucusu Gevher Nesibe Hatun'dan Osmanlı'ya, yani Hürrem Sultan'dan Kösem Sultana ve son dönem Bezmialem ve Pertevniyal Valide Sultanlara kadar uzanan süreçte, hepsinin başta İstanbul olmak üzere ülkelerinin değişik noktalarında hastane, medrese, çeşme, aşevi, cami, kervansaray gibi halkın kullanımına sunulan önemli sayıda vakıf eserleri kurmalarıdır. Bu Uygur kadınlarından Osmanlı'nın son dönemine kadar devlet yönetiminde rol alan kadınların aynı zamanda Türk Siyaset kültürünün ana teması olan ***hak yolunda karşılıksız halka hizmet fikrini*** de benimsemiş ve uygulamış olduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

KAYNAKLAR

AHMETBEYOĞLU, Ali; *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK. yay., Ankara 2001.

ALTINAY, Ahmed Refik; *Kadınlar Saltanatı*, Yayına Hazırlayan: İbrahim Delioğlu, Yücel Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2011.

BALTACI, Cahit; *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 18.

BAYRAM Mikail; *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı)*, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2007.

BAYSUN M. Cavid; "Kösem Sultan", *İslam Ansiklopedisi*, VI.

GENÇ, Reşat; *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK. yay., Ankara 2002.

GÖDE, Kemal; *Eratnalılar (1327-1381)*, TTK. yay., Ankara 2000.

GÖKBİLGİN, Tayip; "Hürrem Sultan", *İslam Ansiklopedisi*, V/2.

İbn-i Battuta Seyahatnâmesi, I-II cilt, Yapı Kredi yay., İstanbul 2010.

İLGÜREL, Mücteba; "Kösem Sultan", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 26.

KAFESOĞLU, İbrahim; *Türk Milli Kültürü*, Ötügen yay., İstanbul 2007.

KESİK, Muharrem; *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK. yay.

KİTAPÇI, Prof. Dr. Zekeriya; *Mukaddes Çevreler ve Eski Hilafet Ülkelerinde Türk Hatunları*, Konya 1995.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arzu Terzi, *Sarayda İktidar Mücadelesi, Saray Mücevher İktidar*, Timaş yayınları, İstanbul 2011, ikinci baskı.

KİTAPÇI, Zekeriya; *Türk ve Selçuklu Hatunları*, Konya 2008.

LESLİE PIERCE; *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğunda Hükümranlık ve Kadınlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Ayşe Berktay, İstanbul 1996.

LUCIENNE THYS-ŞENOCAK; *Hatice Turhan Sultan – Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Babaniler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

MERÇİL, Erdoğan; *Fars Atabegleri Salgurlular*, Ankara 1975.

Merçil, Erdoğan; *Kirman Selçukluları*, TTK. yay., Ankara 1989.

MERÇİL, Erdoğan; *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985,

MERÇİL, Erdoğan; *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2011.

NİZAMÜLMÜLK, *Siyasetnâme*, Çeviren: Nurettin Bayburtlugil, Dergâh yay., İstanbul 1998.

ÖZAYDIN, Abdülkerim; *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK., yay., Ankara 1990,

TAŞAĞIL, Ahmet; *Göktürkler III*, TTK yay., Ankara 2004.

TERZİ, Arzu, *Sarayda İktidar Mücadelesi, Saray Mücevher İktidar*, Timaş yayınları, İstanbul 2011, ikinci baskı.

ULUÇAY Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1992; Uluçay, *Harem*, Ankara 2001.

UZLUK, Feridun Nafiz; *Anadolu Selçukluları Tarihi III*, Ankara 1952.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK., yay., Ankara 1984,

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK. yay., Ankara 1984,

YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.